

СЛАВУТИЦЬКИЙ ОБЕРІГ

Володимир Сапон

ДЕ НАД ДНІПРОМ ХОДИЛА АРТЕМІДА...

Любеч і Неданчичі, Пакуль і Василева Гута, Розсудів і Ведильці, Малійки і Мньов... Назви населених пунктів в околицях Славутича, як і загалом топоніми Чернігово-Сіверської землі, — розмаїті і колоритні, овіяні легендами та переказами давнини. Кожен топонім, що прийшов до нас із минулого, — це вціліла мовно-археологічна чи мовно-історична пам'ятка, в якій ми можемо тільки реставрувати семантичну, словотвірну та словозмінну структури і, відштовхуючись від них, із більшою чи меншою вірогідністю пов'язати з певною епохою часом виникнення або модусом топонайменування¹.

Одне з найближчих до Славутича сіл — Мньов. Утвердилася думка, що назву села, як і райцентру Мени, як і столиці Беларусі Мінська (давнє Менськ), слід виводити зі слова «міняти»². Тобто Мньов десь за часів середньовіччя був помітним торговельним центром і тут «мінчали» — мінчали товар на товар. Згідно з іншим переказом — обмінювалися полоненими.

Проте наш земляк, історик-краєзнавець О. П. Знойко, який багато років досліджував міфологію стародавніх слов'ян, назви Мени і Мінська-Менська пов'язує з іменем протослов'янської богині Мендіди, добре відомої в античній міфології як Артеміда³. Всупереч багатьом джерелам про те, що Артеміда народилася на острові Делос⁴, дослідник покликається на Геродота, котрий у книзі про Скіфію детально подає як ще за часів Гесіода (VIII — VII століття до нової ери) Аполон і Артеміда прийшли на острів Делос із країни Гіперборейської — так тоді називали елліни країну скіфів. До того ж Геродот точно позначає землю, звідки родом Аполон та Артеміда — це місцевість, де посіви пшениці переходять в посіви жита. О. П. Знойко вважає, що саме тут, на межі степу і лісостепу, існувала Артанія і її столиця Арта, згадувана, що правда значно пізніше Геродота, арабськими географами. Звідси й грецька назва богині Арте-Мендіди — Артеміда, тобто Мендіди з Артанії⁵, держави, що колись існувала на теренах України.

Що ж до Мендіди, котру в перші роки нової ери згадував відомий римський історик Тит Лівій як богиню тракійців, підкреслює О. П. Знойко, то у протослов'ян вона була уособленням їхнього астрального культу. Дослівно Мендіди тракійською мовою означає «велика (богиня) місяця», слово «діди» (наше «дід», польське «дзяди») — велика, а «мен» — місяць (литовською мовою місяць і донині зветься «мену») ⁶.

Така ось багатотисячолітня таємниця Мендіди-Артеміді, котрій, можливо, колись вклонялися наші далекі прапредки, котрі жили над Дніпром, і ім'я якої залишилося дотепер у назві придніпровського села. Принагідно нагадаємо й назву сучасного села Нові Яриловичі, що пів-

нічніше Ріпок, яка зберегла у собі ім'я слов'янського поганського бога Ярила, відомого у античній міфології як Арей і Марс.

Далеких дохристиянських віків, ймовірно, сягає і назва села Ведильці. Корінь цього слова «вед» відразу асоціюється в уяві із давньоіндійським «веди» (найдавніші індійські літературні пам'ятки — Рігведа, Самаведа, Ахтарваведа) і означає власне «знання». Таке ж означення має давньоруське слово «ведание», похідні від нього слова: «відьма» (російське «ведьма»), «ведмідь».

Кілька назв населених пунктів своїм походженням сягають віків Київської Русі. Передовсім це Любеч, одне із найстаріших руських міст, що уперше згадується у «Повісті врем'яних літ» під 882 роком, коли князь Олег на шляху з Новгороду до Києва «рушив униз (по Дніпру) і, прийшовши, узяв (город) Любеч і посадив мужа свого»⁸. В основі назви давньоруське слово «люб», «любий», тобто «дорогий, милий». Інша можливість пояснити топонім з основи «луб» (обідрана кора липи чи дуба), що постає у назві міста Лубен—теперешні Лубни на Полтавщині⁹. Письменниця Раїса Іванченко виводить назву із власного імені Люб¹⁰.

...У 946 році до Любецького замку було привезено незвичайного бранця — древлянського князя Мала. Хоч і мав він статус в'язня, та все ж користувався певними привілеями, як особа князівського роду. Його донька Малуша (хоч і рабиня!) була вята, певно, із політичної передбачливості княгині Ольги, до київського великокнязівського двору, стала дружиною князя Святослава і матір'ю Володимира — майбутнього князя, святителя Русі, а син Мала Добриня пізніше був призначений регентом при малолітньому своєму племінникові — князю Володимиру, він відомий нам як билинний Добриня Нікитич¹¹. Напевно, князь-в'язень Мал (Малко Любечанин) був наділений княгинею Ольгою і якимись маєтностями неподалік Любеча. Як на мою думку, це зафіксувалося й у топонімі Малійки — селі і станції на півдорозі залізничного перегону між Черніговом і Славутичем. До того ж ім'я князя Мала зосталося і у назві сучасного міста Малин на Житомирщині, колишній землі древлянській.

Зафіксувалося у топоніміці межиріччя Дніпра та Десни також ім'я билинного персонажа Іллі Муромця. Його гробницю на рубежі XV — XVI століть бачив у Софії Київській посол німецького імператора Еріх Лясота. У своїх записках він називає Іллу не Муромцем, а «Моровлиним». Неважко здогадатися, що мова йде про уродження міста Морівійська, як ще в минулому столітті називали нинішнє село Морівськ Козелецького району¹².

Давньоруське місто Навози (нині село нижче Славутича по Дніпру, у 1960 році перейменоване на Дніпровське) уперше згадується у списку XV століття «А се имена градом всем Русским, далним и ближним», вставленому у текст Воскресенського літопису, між Любечем і Чернобилем: «...Любець, Навоз, на Припети Чернобыль»¹³. Але виникло місто, очевидно, у XII столітті, воно отожнюється із городищем на дільниці першої надзаплавної тераси лівого берега Дніпра неподалік колишнього хутора Шарівки і озера Домавухи¹⁴. Назва міста походить від слова «навозити». Сюди, певно, «навозили» — звозили данину, звідки її зручно було відправляти по Дніпру до велико княжого Києва.

До середньовіччя належить, мабуть, і назва села Пакуль. У селі розповідають, що у давнину сюди, у густі непрохідні лісові пущі, прийшли люди із-під Чернігова, шукаючи порятунку від татаро-монгольських завоювальників: мовляв, «поживемо тут пакуль...»¹⁵ «Пакуль» означає «допоки», «до часу». Слово із таким значенням знаходимо у сучасній білоруській мові: Я ляжау там, пакуль не сціклі стрэли, і тады зноу кінууся бегчы...» (Я. Скрыган)¹⁶.

Починаючи з кінця XVI століття у межиріччі Дніпра і Десни з'являються промислові виробництва — насамперед, рудні, що були однією

із форм видобування й оброблення болотяних і дернових руд. Різночасно на терені Чернігівщини існувало близько ста невеликих рудень, на кожній з яких щороку видобували в середньому 500 — 700 пудів сиродутного заліза¹⁷.

На початку другої половини XVII століття рудні виникли побіля річки Ворзни — правої притоки Дніпра. Перші з них заснував польський православний шляхтич Олександр Розсудовський і цей, умовно кажучи, «промисловий район» отримав назву «Земля Россудовская»¹⁸, звідси ж і сучасне село Розсудів неподалік Любеча. У 1765 — 1769 роках на річці Ворзні при руднях існували такі населені пункти: «Рудня Нововертешская», Рудня Россудовская», «Рудня Лесковская», також зафіксовані «Рудня Вертешская при реке Вертечи» і «Рудня Грабовская при реке Вертечи»¹⁹ та Рудня на річці Муравля біля Любеча, Рудня на річці Пакулиці та «завод железный Троицкого монастыря». Декілька із зазначених рудень на той час вже належали родині Полуботків, що засвідчує духовний заповіт бунчукового товариша Семена Полуботка від 8 травня 1752 року: «...в Любецкой сотне две Рудни, Разсудовскую и Лескувскую, на реке Ворзне, с имеющимися при оных Руднях людьми, греблями, мельницами, и всеми до двору Руднейского принадлежащими строениями, материалами...»²⁰

Разом з руднями виникають і папірні — мануфактурні виробництва по виготовленню паперу. Одна із таких папірень існувала на час укладання «Рум'янцевського опису Малоросії» на вже згадуваній річці Ворзні і була власністю «вдови бунчужного товариша Семена Полуботка», друга (сучасне село Папірня) була біля Пакуля і належала Києво-Печерській Лаврі²¹.

У цей період досягло найвищого рівня також гутне виробництво. Загалом на Чернігівщині існувало більше ста гут — майстерень, де виготовляли гутне скло²². Зокрема, маємо звідомлення про «Гуту Витовскую» і «Гуту Угриновскую»²³, котрі на правах феодальної вотчини також належали Київській Лаврі. Про ті давні промисли нині нагадують нам назви сіл Рудня, Нова Рудня, Василева Гута, Хатилова Гута, Червона Гута, Папірня, Завод, Лінея, Пильня...

Неданчичі — найближчий до Славутича населений пункт. Перша згадка про це село датована 1599 роком²⁴. Назву село одержало від свого засновника чи власника — когось із нащадків «Василія Семеновича Неданчича-Кривопиши, землянина Любецького», котрий згадується під 1571 роком²⁵.

Це далеко не повний розгляд походження топонімів Славутицького регіону, власне, лише частина назв населених пунктів. Бо ж в окрему, зовсім не досліджену тему можуть бути виділені назви річок, озер, боліт, лісових урочищ тощо. Необхідні доскіпливі пошуки філологів, істориків, археологів, аби на топонімічній карті цього багатого минувщиною куточка Чернігово-Сіверської землі стало менше означень-гіпотез, а побільшало справді науково вивірених пояснень.

Джерела і література:

¹Франко З. Хто ми? Звідки родом?. — К., 1990. — С. 29.

²Кругляк Ю. М. Ім'я вашого міста. — К., 1978. — С. 85.

³Знойко О. П. Міфи Київської Русі та події стародавні. — К., 1989. — С. 123 — 124.

⁴Словарь античности. — М., 1989. — С. 51.

- ⁶Знойко О. П. Міфи Київської Русі... — С. 128.
- ⁷Там же. — С. 123.
- ⁷Словарь древнерусского языка (XI — XIV вв.) — М., 1989. Т. 11. — С. 287.
- ⁸Літопис Руський. — К., 1989. — С. 13.
- ⁹Нерознак В. П. Названия древнерусских городов. — М., 1986. — С. 106.
- ¹⁰Гванченко Р. Нестор-літописець // Вітчизна. — 1982 — № 5, — С. 95.
- ¹¹Членов А. По следам Добрыни. — М., 1986. — С. 29 — 30.
- ¹²Будлянський М., Сапон В. Мандрівка по вертикалі. — Чернігів 1994. — С. 9.
- ¹³Полное собрание русских летописей. Летопись по Воскресенскому списку. — Санкт-Петербург, 1856. Т. VII. — С. 260.
- ¹⁴Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. — К., 1990. — С. 479.
- ¹⁵Вінок безсмертя. — К., 1988. — С. 92; Сапон В. Цікава топоніміка // Чернігівський вісник. — 1988. 8 квітня.
- ¹⁶Клышка М. К. Слоуінік сінонімау і блізказначных слоу. — Мінськ. 1976 — С. 305.
- ¹⁷Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. — С. 717.
- ¹⁸Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи Малороссии. — Чернігів, 1866. — С. 50.
- ¹⁹Там же. — С. 55 — 56.
- ²⁰Род дворян Полуботок. — К. 1870. — С. 58.
- ²¹Петренко М. З. Києво-Печерський державний історичний культурний заповідник. — К., 1979. — С. 32.
- ²²Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. — С. 207.
- ²³Лазаревский А. Обзорение Румянцевской описи... — С. 55.
- ²⁴Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. — С. 486.
- ²⁵Лукомский В. К., Модзалевский В. Л. Малороссийский гербовник. — Санкт-Петербург, 1914. — С. 18.

ПАКУЛЬСЬКІ ХУТОРИ

Сьогодні на карті Чернігівського району навколо села Пакуль надибуємо такі населенні пункти, як Лінея, Семенягівка, Локотьків, Карандівка, Конюшивка, Пильня, Папірня, Завод, Рудня. А в давнину тут були ще й Михнівка, Чиківка, Грабовщина, Шурутівка, Борисівка.¹ Хоча в сучасних виданнях їх подають як села, однак, треба зазначити, що всі вони хутірського походження...

Архівні матеріали допомагають нам з'ясувати час і причини виникнення хуторів, розташованих навколо Пакуля. У середині XVII століття на звільнених від польської шляхти землях починають швидкими темпами розвиватися сільське господарство та промисловість. Старі пакуляни стверджують, що сам гетьман Богдан Хмельницький видав Універсал про будівництво рудинських заводів для забезпечення країни залізом і виробами з нього². Ось таким чином і з'явилася неподалік від Пакуля (на річці Пакульці) Рудня. Тільки це вже сталося за гетьмана Івана Брюховецького³. На березі річки стояв завод, на якому з болотної руди виготовлялися металеві вироби, а зовсім неподалік містилися житлові споруди. Отож це поселення цілком органічно одержало назву Рудня. А у XVIII столітті рудинський завод перепрофілювали під паперовий. Це підприємство впродовж тривалого часу мало назву Новий Завод. (Зараз хутір Завод).

У ході розповіді про пакульські хутори потрібно підкреслити ще одну досить важливу деталь: XVIII століття було періодом могутності Києво-Печерської Лаври. Серед багатьох вотчин, котрі плідно трудились на Лавру, значиться й Пакульська. (Сюди входили села Пакуль, Навози, Мньов, Ведильці, Ковпита, Кархівка, Жидиничі та ін). Поруч з Пакулем (нижче за течією Пакульки) на початку XVIII ст. будується паперовий завод. На ньому виробляли папір для Лаври⁴. Ось так і «народилось» поселення, що дістало назву Бумажний Завод (нині хутір Папірня).

Для забезпечення господарських потреб навколишніх селян на річці Пакульці (поч. XVIII ст.) починають інтенсивно «виростати» водяні млини. І зовсім недалеко від хуторів Рудні та Бумажного Заводу з'являється ще один — Пильня⁵. Тут за допомогою водяного млина пилялося дерево з пакульської пущі. А в 1742 році водяні млини зводяться в Михнівці та Борисівці⁶. Жителі Пакуля Григорій Михневич та Давид Борисенко збудували на річці свої власні млини⁷. Тому природно, що саме їхні прізвища лягли в основу назв поселень, які виникли поряд. Спочатку тут жили робітники, котрі працювали на власників млинів, а згодом хутори розрослись.

Вже в 1755 році в «гурті» хуторів, що існували раніше, згадуються нові: «На той речке Пакульке выше Михновской гребля, на оной мельница Николая Локутка да Василя Липека (ще в ті часи поселення біля млина мало назву Чиковський — А. Л.)... На той же речке Пакульке выше означеных мельниц в урочищи Локоткова гребля на оной мельница Ивана Филипова... выше Филиповичевой гребля на оной мельница пакульского священнического наместника Василя Грабовского...»⁸. Слід додати, що згодом поселення біля млина Івана Филипова в документах зустрічається під назвою «хутор Филиповичев». Однак з часом з'являється й інша назва. У 1781 році ми зустрічаємо такий запис: «Хутор

Филиповичев, он же и Лотков...»⁹ Тобто це поселення спочатку мало назву свого засновника Івана Филипова. Тільки потім, з плином часу, одержало назву від урочища «Лотков». Сьогодні хутір більше відомий як Локотьків. Старі люди села пояснюють виникнення назви Локотьків від того, що хутір лежав на березі річки Пакульки і саме в тому місці, де ця річка робить поворот, тобто нагадує лікоть. Звідси і назва Локотьків.

У середині XVIII століття виникає ще один хутір — Грабовщина. Він входить у володіння Грабовських, священників при Троїцькій церкві села Пакуль. «Вне того двора при винокурне означенный хутор за селом. В нем изба новая 1, комора 1, сарай 1. В ней живет Михаил Кисель лет 39... Вышепоказанная винокурня о двух котлах»¹⁰. Хутір містився між селом Пакуль та хутором Борисівка. Як ми вже згадували, за хутором Локотьків в давні часи існував хутір священницького намісника Василя Грабовського. З документа середини XVIII ст. дізнаємося про господарство, що розташувалось на цьому хуторі: «Оного Василия мельница на речке Пакульки от села расстоянием верст на 5, о двух колах, мучная, в год прибыли получают можно (ежели мокреное время) разной пашне четвертей на десять, а в присушное время никакой прибыли нет. Такова и суконовальня о трех толчеях, только что введенная. Получить можно рублей до двух. При той мельнице хата бездворная 1, сарай 1, комора 1. Живущий в ней мирочник Гаврило Лизун лет 60, уроженец села Пакуля...»¹¹ Час не зберіг нам ні назви цього поселення, ні його самого.

У середині XIX століття життя пакулян погіршилось у зв'язку із занесенням їх земельних ділянок піском. Можливо, це й поклато початок новій хвилі появи хуторів. Селяни цілими сім'ями виселялися на кращі землі поблизу села. Хутори виникали на землях біля болот або при колодязях. Закономірно, що поселення згодом дістали ймення перших переселенців. Так виник хутір Шурутівка (від прізвища селянина Шурути), а тоді Семенягівка та Карандівка (відповідно прізвищ Семеняга та Каранда). Всі вони згадуються вже в 1859 році. А ось цікавий запис 1877 року про хутір Такунів: «...вместе с Радченковым и Конюшинским они сливаются в один хутор. Получили они названия от фамилий крестьян: сначала выселился отдельным хутором крестьянин Такун, потом рядом поселился крестьянин Радченко и Конюша; число дворов постоянно увеличивается путем рождаемости»¹². До наших днів дійшла назва хутора Конюшівка. У цьому ж році згадується і хутір Дорошківський*, що з часом увійде до складу поселення Семенягівки. Наприкінці XIX ст. згадується хутір Лінея.

Назви поселень змінювалися неодноразово. Відбувалися зміни і в складі самих поселенців — одні приходили і залишалися з сім'ями тут, інші шукали кращої долі в далеких краях, так поступово складалися родини хутірських сімей, коріння яких було далеко в глибині століть і тісно пов'язувалось з історією рідного краю.

Виникнення рудні, паперового заводу, пильні, водяних млинів позначилося на структурі населення. У ці місця за заробітком приходило багато нових людей. Серед простих робітників зустрічаємо і майстрових працівників. Так, на папірному заводі з Пакуля працювали майстри Василенко, Полазниченко,¹³ а майстер Савчук був родом з Російської сотні села Єриловичі. Серед них з Польщі були Галуза та Шкуратівський. У Рудні трудилися пакуляни Андрій Рак, Іов Мекшун, Марія Завадєлиха, Трохим Мельниченко, Левко Іволга, Павло Руденок, а також ті, хто прийшов сюди з Польщі. — Клим Литвиненко, Омелян Литвин,

х. Дорошківський (він же хутір Семінажа, Дорожки). Списки населених мест Российской империи, по сведениям 1859 года. — Черниговская губерния. — Сп. Петербург, 1866. — С. 12.

Марко Ятченко, Німець. У хуторах Локотьки та Чиківка постійно проживали Шакун та Лекутченко, а інші приходили з навколишніх сіл — Галушко з Ковпоти, Ломонос із Сивок, Орленок з Жеведі¹⁴. І нині серед пакульських прізвищ переважають прізвища давніх поселенців.

Хутірське господарство закріплювало поселенців не тільки роботою. З середини XVIII ст., коли прізвища стали одержувати прості люди, в нашому краї селян найменували залежно від професії та назви поселення, в якому вони жили. Так виникли прізвища: Руденок — який жив на х. Рудня; Волевач — від професії воловик на папірному заводі; Мельник — що працював на водяному млині; Пильник — від того, що жив і трудився на х. Пильня, де пилявся ліс; Борисенко — від прізвища засновника хутора та від його назви; Пастушенко, Чередниченко, Конюша — прізвища виникли від роду занять. А ось запис, який свідчить про виникнення прізвища: «Живет вдова Марія Заводилиха 50 лет... уроженка оной деревни... сын ее Григорий Заводиленко».¹⁵ З часом це прізвище змінилося на Заводенко.

Сьогодні завдяки прізвищам ми згадуємо про існування в нашому краї в давні часи хутірського господарства. Після імператорського указу від 1786 року занепали промислові заводи біля Пакуля, але на їх місці залишилися поселення працівників. У 1986 році після Чорнобильської катастрофи не стало хутора Локотьків. Ще раніше під час проведення політики укрупнення зникли хутори Борисівка, Михнівка, Чиківка, Конюшівка.

Пролітають роки. Бурхливі події століть зносять з карти багато поселень. Але в історії рідного краю вони залишаються, живуть у людській пам'яті. Нерідко в цих місцях можна почути: «Вчора були на Чикавці... їхав через Михнівку... ходили в ліс за Конюшівку». Пам'ять народна не схожа на комп'ютер: на ній нічого не можна стерти, вона нічого не забуває, а навпаки, передає нащадкам.

1 Державний архів Чернігівської області. Ф. Р. — 942. — Оп. 1. — Спр. 6398. — Арк. 16.

2 Анкета-довідка про населений пункт с. Пакуль Чернігівського р-ну: 1963. Арк. 7.

3 Федоренко П. К. Рудни Левобережної України в XVII — XVIII в. в. — М. 1960. — С. 138.

4 Мащок О. Я. Папір та філіграні на Українських землях (XVI — поч. XX ст.) — Київ, 1974. — С. 61.

5 Шафонский А. Черниговское Наместничество. Топографическое описание. — Киев, 1851. — С. 228.

6 Лазаревский А. Список водяных мельниц Черниговского полка (1742 г.). // Зап. Черн. губ. стат. комит. — 1872. — В. 5 — 6. — С. 121 — 122.

7 Центральний Державний історичний архів України. — Ф. 128. — Оп. 4 (вотчини). — Спр. 118.

8 Там само.

9 Пашенко Д. Описание Черниговского Наместничества (1781 г.). // Записки Черниговского Губернского статистического Комитета. — 1868. — кн. 11. — С. 38

10 ЦДІА України: Ф. 57. — Оп. 1. — Спр. 7. — Генеральний опис Лівобережної України 1765 — 1769 рр. — Арк. 290.

11 Там само.

12 Державний архів Чернігівської області. — Ф. 154. — Оп. 1. — Спр. 160. — Арк. 2.

13 Кошарнівський М. З історії старої паперової промисловості на Чернігівщині // Бібліологічні вісті. — 1980. — № 3—4. С. 65.

14 ЦДІА. — Ф. 57. — Оп. 1. — Спр. 7. — Арк. 216 — 296.

15 Там само. — Арк. 281.

«НАС ВВАЖАЛИ ШТРАФНИКАМИ...»

Відзначалася 30-а річниця визволення Чернігівщини від гітлерівців. На узбережжя Дніпра до Радуля, Любеча, Мисів, Неданчич прибуло чимало колишніх солдатів і офіцерів. Тих, хто в роки війни визволяв територію Ріпкинського району від окупантів, форсував велику ріку. Були серед них і командири тодішніх полків, з'єднань.

У селі Мисах, біля пам'ятника полеглих героїв, зібралось чимало людей—літніх і молодих, місцевих жителів і приїжджих. Виступав перед ними, як дізнався, полковник Корній Андрусенко, колишній командир 239-го гвардійського стрілецького полку 76-ї гвардійської Чернігівської стрілецької дивізії.

Говорив про місця переправи батальйонів, бої на річці і плацдармах, допомогу воїнам місцевих жителів. Схиливши голову, називав імена багатьох полеглих героїв. Запам'яталася, зокрема, його подяка рідним за хороброго сина — старшину Івана Кирика, який здійснив неймовірний подвиг при форсуванні Дніпра і загинув неподалік рідного села. Його посмертно удостоєно звання Героя Радянського Союзу.

Ввечері вдалося поговорити з Корнієм Михайловичем. Приємно було дізнатися, що він наш земляк. Народився в селі Парафіївці Ічнянського району, ріс у багатодітній сім'ї. Рано пізнав ціну шматка хліба. Уже в 14 років трудився слюсарем місцевого цукрозаводу. А в 19 — потрапив у вир громадянської війни. Був бійцем-розвідником Богунського полку, молодшим командиром. У мирний час служив у Чернігові. Закінчив тут військові курси. Зростав по службі. У травні 1941 року закінчив військову академію і був призначений командиром стрілецького полку.

А незабаром почалася війна. Полк вів бої на Західному фронті. У лісах, грузьких болотах билися з фашистами підрозділи його частини... Великі втрати людей, гіркота відступів. Далі була оборона Москви.

Неймовірно тяжкі випробування випали на долю Андрусенка в боях на берегах Волги, при обороні Сталінграда. Потім — Курська дуга, визволення міст і селищ Росії. Запам'яталася розповідь Корнія Михайловича про те, як батальйони полку воювали на рідній Чернігівщині, як підтримували їх місцеві жителі. У нашій області полк одержав помітне поповнення. У його ряди влилося чимало молодих хліборобів, тих, хто з якихось причин залишився на окупованій території, з Коропського, Сосницького, Менського, Щорського, Чернігівського районів.

Бійці полку очищали від гітлерівців Мену, Березну, Седнів, Черниш. На світанку 20 вересня 1943 року наблизились до села Товстоліс, що поблизу Чернігова. Розвідники установили, що тут скупчилися значні ворожі сили. Є кулемети, гармати. Але в окопах, біля гармат, гітлерівців мало. Командир наказав атакувати село з ходу. Бій тривав недовго. Багато фашистів загинуло. Решта в паніці майнула у бік Чернігова.

Та не встигли бійці отямитися, подати допомогу своїм пораненим, коли з боку Халявіна та Роїща вийшло близько двох десятків танків і понад два батальйони гітлерівців. Гвардійці Андрусенка не здригнулись. Дружним вогнем зустріли фашистів винищувачі танків. Вміло організували кругову оборону... 18 ворожих танків знищено під селом.

І знову полк перейшов в атаку. З боєм прорвалися гвардійці на північну околицю Чернігова. У район Котів, Қазарм, вулиці Стрілецької,

в місця, де колись служив Андрусенко. Разом з іншими частинами вони вибивали гітлерівців з міста. У кінці вересня полк наблизився до Дніпра. Налезало форсувати його в районі села Мисів. Швидко і рішуче. А засобів для переправи майже ніяких. Корній Михайлович звернувся по допомогу до місцевих жителів. Селяни розбирали хліви, збирали по дворах колоди, дошки. Коли ж стемніло, допомагали бійцям доставити все це до місця переправи. У людей знайшлося і чимало човнів, а їхні господарі добре знали місця, де краще перепливати ріку. Були добровільними провідниками.

Особливо відзначився при переправі воїнів на своєму човні мешканець околиці Мисів Кузьма Пятікоп. Відважного селянина нагородили орденом Червоної Зірки. Корній Михайлович подарував йому коня. Подарунок полковника добре згодився колгоспникові і його сусідам в тяжкі воєнні і повоєнні роки.

Першим широководну перепону долав батальйон капітана В. Хромих. Уночі 28 вересня від берега, південніше с. Миси, відплила на трьох човнах штурмова група з 28 бійців, очолювана молодшим лейтенантом Ахметом Закіровим.

Це були найсміливіші і наймужніші стрільці, автоматники і кулеметники. Вони вдало досягли ворожого берега, висадилися неподалік кулеметної точки. Закіров зумів автоматними чергами знищити кулеметну службу. Сміливі увірвалися в окопи гітлерівців. Вогнем автоматів, гранатами очищали вони окопи і траншеї на правобережжі, розширювали плацдарм. Тут у рукопашному бою загинув відважний старшина Іван Кирик.

До ранку третій і другий батальйони переправилися на західний берег Дніпра. Невдовзі тут був увесь полк. Дві доби відбивав він жорстокі контратаки гітлерівців. Але утримував плацдарм, забезпечив переправу всієї дивізії. До речі, полк як і вся 76-а Чернігівська стрілецька дивізія, тричі (!) форсував Дніпро. За наказом командуючого 61-ю армією генерал-лейтенанта П. Белова, завойований плацдарм дивізія передала іншому з'єднанню, а сама переправилася знову на лівий берег. Йї було наказано форсувати Дніпро вже в іншому місці.

У ніч на 15 жовтня воїни дивізії почали переправлятися на протилежний берег, маючи намір створити плацдарм у районі села Жилічі. Але зазнали невдачі. Довелося форсувати ріку в іншому місці. Проте і тут важко було закріпитися. Піхота і танки фашистів не допускали їх до села. Лише ціною великих жертв вдалося захопити і утримати плацдарм південніше села Жилічі.

Та через два дні надійшов наказ — здобутий рубіж знову передати іншій дивізії, а самим повертатися на лівий берег. Третє форсування Дніпра полк, як і вся дивізія, здійснив у районі села Стара Лутава.

Визволяв полк ряд міст і селищ братньої Беларусі. Відзначився в боях за Калинковичі, Брест, Мозир. Після взяття Мозиря полковник Андрусенко був призначений командиром дивізії. Йому присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Свій похід з'єднання завершило в Польщі на узбережжі Балтійського моря.

...А далі був Далекий Схід. Дивізія Андрусенка билася з японцями на сопках Маньчжурії.

Ветерани полку, які ще залишилися живими, є такі і в Чернігові, прямо кажуть: «Нас вважали «штрафниками». Адже призвали у військо з раніше окупованих фашистами областей Росії і України. Тому й кидали з бою в бій. З одного пекла у інше».

...Давно це було. Давно пішов з життя полковник К. Андрусенко. На шляхах війни залишилися солдатські могили. Не скрізь все ж піднялися над ними пам'ятники, обеліски. Є й вулиці їх імені. Одна з вулиць в Новозаводському районі Чернігова носить ім'я Корнія Андрусенка.